

ÅRSRAPPORT SEDLER OG MYNTER

ÅRSRAPPORT 2018

NORGES BANK
FINANSIELL STABILITET
KONTANTE BETALINGSMIDLER

NORGES BANK

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
2. Norges Banks rolle i kontantforsyningen	3
3. Sedler og mynter i omløp	4
4. Kvalitet på sedler i omløp.....	7
5. Falske sedler	8
6. Innskudd og uttak av sedler og mynter i Norges Bank	9
7. Destruksjon av sedler og mynter	11
8. Egen virksomhet.....	12
8.1 Innskudd, uttak, destruksjon, veksling	12
8.2 Ny seddelserie	12
8.3 Minnemynter	13
9. Endringer i regelverk	14

1. Innledning

Rapporten tar utgangspunkt i Norges Banks rolle i kontantforsyningen og beskriver utviklingstrekk for kontanter i omløp i 2018 når det gjelder volum og kvalitet, samt omfang av falske sedler. Videre omtales utviklingen i bankenes innskudd og uttak av sedler og mynter i Norges Bank og destruksjon av sedler og mynter. Rapporten omtaler også avtaler relatert til kontantforsyningen samt Norges Banks egen virksomhet på kontantområdet i 2018. Til slutt gis det informasjon om endringer i infrastruktur og regelverk, internasjonalt arbeid og andre aktuelle saker på kontantområdet.

2. Norges Banks rolle i kontantforsyningen

Norges Bank har en primær forsyningsplikt, som innebærer å sørge for at det produseres et tilstrekkelig antall sedler og mynter for å dekke samfunnets behov, og at kontantene som utstedes har tilstrekkelig kvalitet. Norges Bank skal også opprettholde tilfredsstillende løsninger for innløsning av utgåtte sedler og mynter.

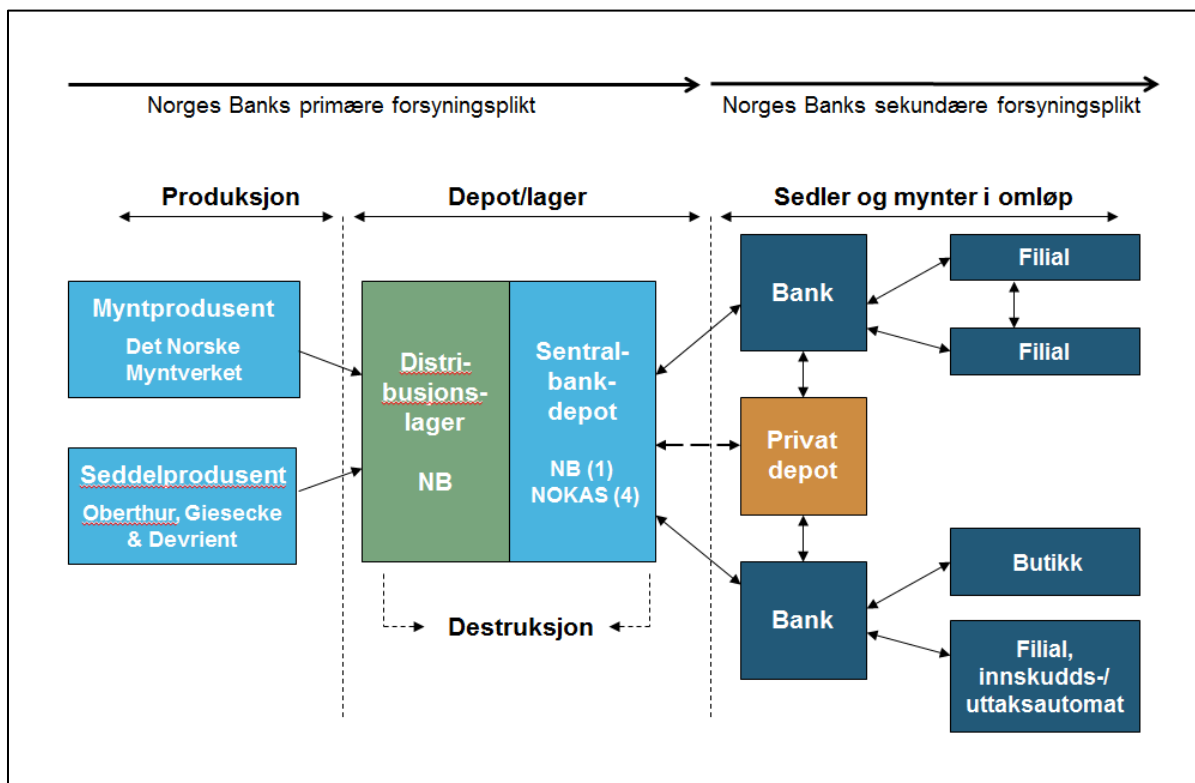
I tillegg har Norges Bank en sekundær forsyningsplikt, som innebærer å legge til rette for at kontanter gjøres tilgjengelige i samfunnet.¹ Norges Bank forsyner bankene, som igjen forsyner sine kunder med kontanter.

Norges Bank skal ivareta forsyningsplikten på en måte som fremmer en effektiv samlet kontantforsyning og samtidig bidrar til effektivitet i det samlede betalingssystemet.

Som illustrert i figur 1 nedenfor, har Norges Bank en grossistrolle i kontantforsyningen. Norges Bank forsyner bankene med kontanter fra fem regionale sentralbankdepoter. Bankene har en detaljistrolle og forsyner sine kunder. I praksis har bankene organisert forsyningen ved å etablere private kontantdepoter, hvor omfordeling og mellomlagring i regionene skjer. Etter gitte vilkår mottar disse depotene rentekompensasjon fra Norges Bank for beholdninger de oppbevarer. Rentekompensasjonen innebærer at bankene vil få samme rente enten pengene oppbevares i et privat depot eller det gjøres innskudd i et sentralbankdepot. Ordningen legger til rette for at bankene kan samarbeide om å ivareta sitt ansvar på en effektiv måte.

Som vist i figur 1 har Norges Bank også ansvar for å destruere slitte og utgåtte sedler og mynter. Bankene har ansvar for å sortere og pakke sedlene og myntene før de går ut til kundene igjen eller leveres til Norges Bank.

¹ Begrepene primær og sekundær forsyningsplikt brukes ikke i sentralbankloven, men utledes fra lovens bestemmelser i § 1 og §§ 13 til 15. Se blant annet Innst.O.nr.13 (1999-2000): Innstilling fra finanskomiteen om lov om betalingssystemer m.v., vedlegg 2.

Figur 1: Kretsløpet i forsyningen av sedler og mynter

Norges Bank har utkontraktet flere oppgaver på kontantområdet. Sedler og mynter produseres av eksterne leverandører. Fire sentralbankdepoter driftes av NOKAS Kontanthåndtering AS, som også utfører behandlingstjenester for Norges Bank knyttet til disse depotene (seddeldestruksjon mv). Norges Bank driver selv sentralbankdepotet i Oslo og behandlingstjenestene knyttet til dette. Også bankene har i stor grad utkontraktet sine oppgaver på kontantområdet. Bankkunder har i dag i stor grad tilgang til kontant tjenester gjennom automatiserte tjenester levert av andre. Kontant tjenestene er i hovedsak tilgjengelig via minibanker, innskuddsautomater, resirkuleringsautomater, cashback ved varekjøp og post i butikk-løsninger. Det er også fortsatt en del bankfilialer som tilbyr tjenester over skranke.² Se kapittel 12.1 for nærmere omtale av bankenes kontant tjenester.

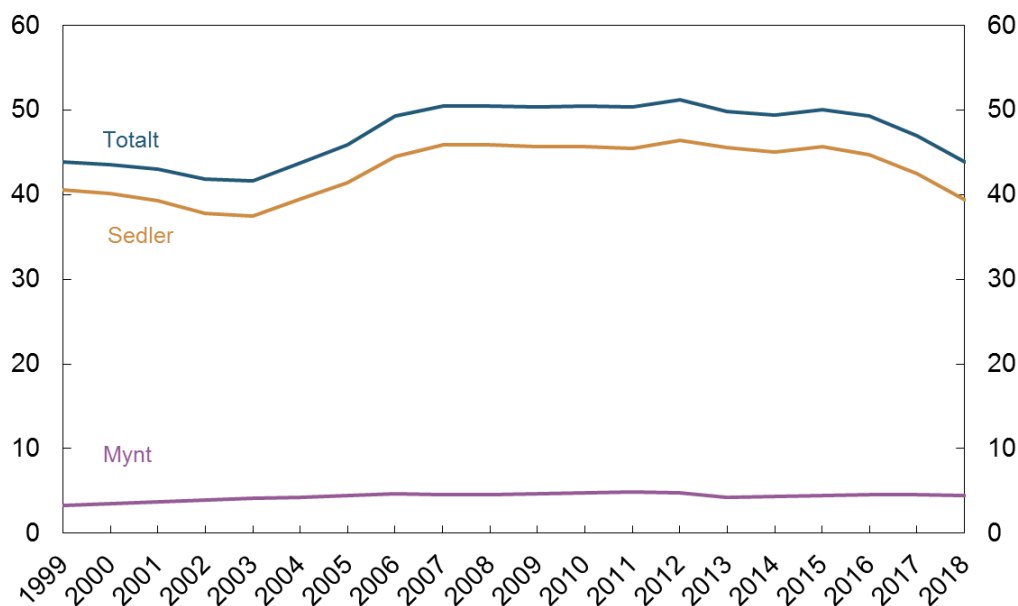
3. Sedler og mynter i omløp

Figur 2³ viser utviklingen i verdien av kontanter i omløp i perioden 1999 – 2018. Verdien av kontanter i omløp gikk ned i perioden 1999 – 2003, før den steg igjen i perioden 2003 – 2007. Deretter var verdien stabil over en lang periode, før den de tre siste årene har blitt redusert. I 2018 var gjennomsnittlig verdi på kontanter i omløp på 43,8 milliarder kroner, en nedgang på 3,1 milliarder kroner (6,8 prosent) fra 2017. Dette er omtrent samme nivå som i 2004.

² I Finansmarkedsmeldingen 2018 ble det oppgitt at 25 prosent av bankfilialene i Norge har betjent kasse med kontanttilbud. Videre ble det oppgitt at flere av bankene som tilbyr betjent kasse planlegger å redusere eller avvike dette tilbudet.

³ Figuren viser årgjennomsnittet beregnet ut fra data for den siste dagen i hver måned.

Figur 2: Kontanter i omløp fordelt på sedler og mynter. Milliarder kroner. 1999 - 2018.

Verdien av mynter i omløp viser en liten nedgang fra 2017 til 2018, fra 4,54 til 4,47 milliarder kroner, og det er kun små endringer i valørsammensetningen. Dette er første gang vi ser en nedgang på lang tid.⁴

Årsgjennomsnittet for verdien av sedler i omløp i 2018 utgjorde 39,4 milliarder kroner, en nedgang på 3,1 milliarder kroner fra 2017.

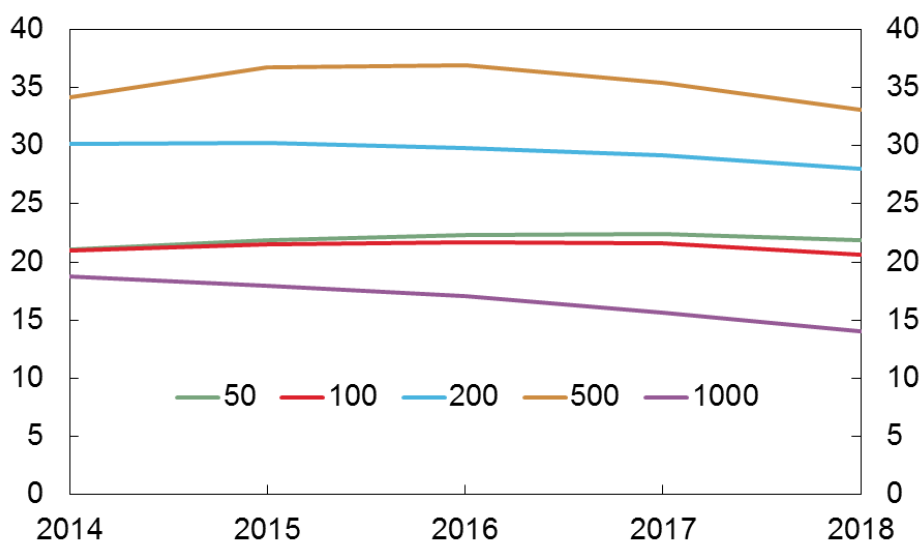
Figur 3⁵ viser hvordan sammensetningen mellom de ulike seddelvalørene har endret seg de siste fem årene.

I 2018 var det i gjennomsnitt 117,8 millioner sedler i omløp, en nedgang på 6,4 millioner fra 2017. Det var nedgang i antall sedler i omløp for alle valører. Den største nedgangen fra 2017 til 2018 ser vi for 500- og 1000-kronesedler i sirkulasjon, hvor nedgangen var på henholdsvis 6,3 og 10,3 prosent. Nedgangen i antall 1000-kronesedler følger en utvikling vi har sett over mange år, og kan indikere at kontanter i mindre grad enn før brukes til verdioppbevaring. Når det gjelder 500-kroneseddelen har vi sett en økning over mange år, før vi fikk en nedgang de to siste årene.

⁴ Nedgangen figur 2 viser fra 2012 – 2013 skyldes at eldre myntutgaver ble inntektsført og dermed tatt ut av statistikken i forbindelse med at innløsningsplikten for disse gikk ut. Korrigert for det, var det en svak økning i verdien av mynter i omløp.

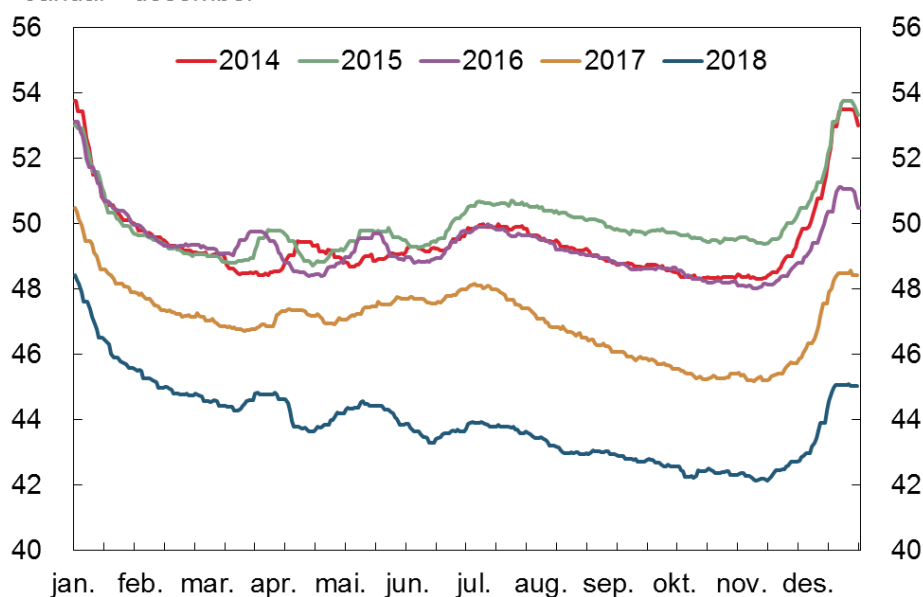
⁵ Også her viser figuren årsgjennomsnittet beregnet ut fra data for den siste dagen i hver måned.

Figur 3: Seddelomløpets sammensetning. Millioner stk.
2014 - 2018

Det er typiske sesongmessige svingninger i kontantomløpet gjennom året, med en topp i forbindelse med julen, se figur 4. Ellers er det mindre topper i omløpet ved påsketider og om sommeren. I 2018 ser vi de samme sesongsvingninger som tidligere.

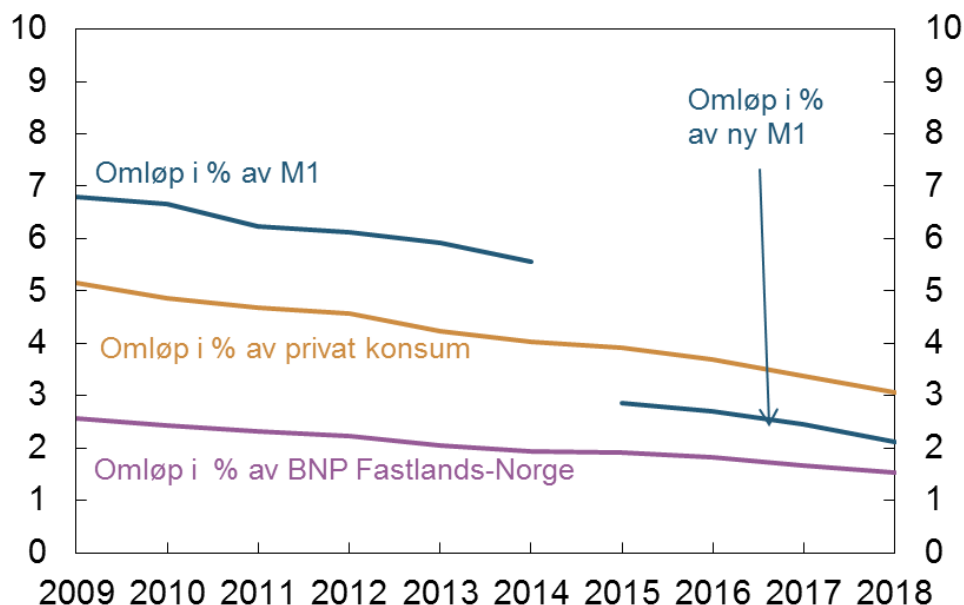
Figur 4: Utviklingen i omløpet gjennom året. Milliarder kroner.
Januar - desember

Kontantenes andel av verdien av betalingsmidler disponert av publikum (M1) fortsetter å falle, jf. figur 5. I 2015 la SSB om pengemengdestatistikken, og beholdninger fra perioder før april 2015 er ikke sammenliknbare med nyere perioder. Pengemengdestatistikken følger nå ECBs definisjon av pengemengden. I 2018 utgjør kontantenes andel av M1 2,1 prosent. Kontantenes andel av M1 er lav i Norge sammenlignet med de fleste andre land.

Også målt i forhold til BNP Fastlands-Norge og privat konsum, viser kontanter i omløp en jevn nedgang. Disse forholdstallene utgjør henholdsvis om lag 1,5 prosent og 3,1 prosent i 2018.

Figur 5: Kontanter i omløp, målt i forhold til M1, BNP og privat konsum. Prosent. 2009 - 2018

4. Kvalitet på sedler i omløp

For at sedler skal fungere effektivt som betalingsmiddel, må kvaliteten på sedler i omløp opprettholdes på et tilfredsstillende nivå. Er sedlene for slitte, vil publikum ha vansker med å gjenkjenne sikkerhetselementene og det vil være vanskelig å håndtere sedlene maskinelt.

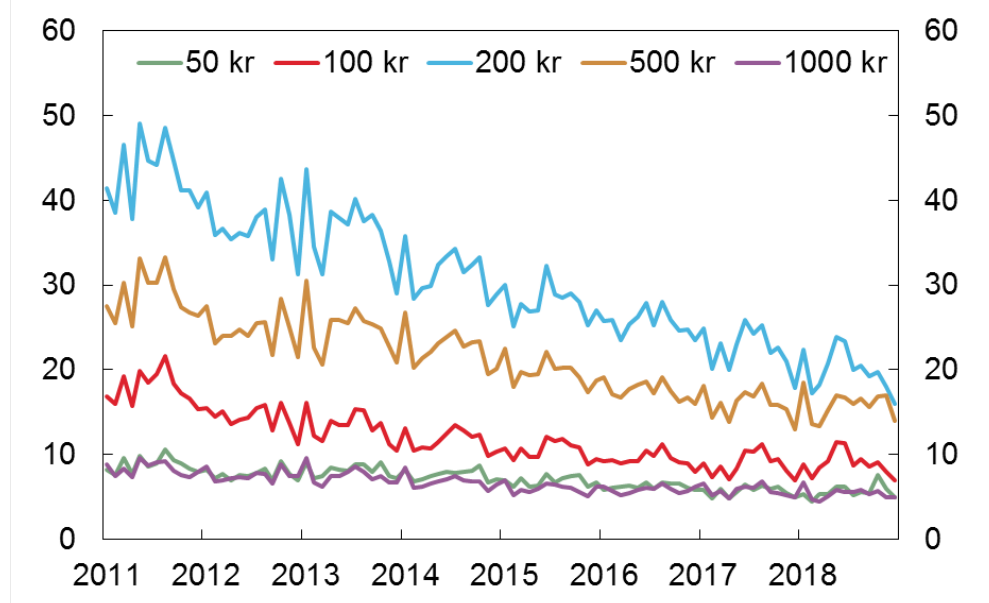
Norges Bank definerer hva som er tilfredsstillende kvalitet gjennom et sett med kriterier, og legger til rette for at bankene, som har ansvaret for kvalitetssortering av sedler, sorterer ut slitte sedler og leverer disse til Norges Bank. Bankene har stort sett utkontraktet dette arbeidet til aktører innen kontanthåndtering (tellesentraler). Norges Bank kan også gjøre endringer i selve sedlene for å gjøre disse mer robuste for slitasje i omløp. Slike endringer kan ikke gjøres hyppig, og dette er derfor et langsiktig virkemiddel. Sedlene i den nye serien har et smussavisende belegg utenpå bomullspapiret for å forlenge levetiden.

For å kartlegge utviklingen i kvaliteten på sedler i omløp, gjennomfører Norges Bank utvalgsundersøkelser av sedler i sirkulasjon. To ganger i året innhentes og analyseres utvalg fra fem regioner. I tillegg innhentes månedlig statistikk over sedler som er kvalitetssortert av tellesentraler på vegne av bankene. Samlet gir dette et godt grunnlag for å vurdere hvordan kvaliteten utvikler seg totalt sett og fordelt på regionene.

Norges Bank har foretatt slike undersøkelser siden 2009. Undersøkelsene viser at kvaliteten på sedler i sirkulasjon gjennomgående har vært god for alle valører, og innenfor de målene som er satt. Det er noen variasjoner over tid og mellom regioner.

Figur 6 viser hvor stor andel av sedlene i omløp som blir kvalitetssortert ved tellesentraler hver måned. Som det framgår er det forskjeller mellom valørene. 200- og 500-kroneseddelen har hatt den største nedgangen i sorteringshyppighet, og har gått fra henholdsvis 41 prosent og 27 prosent i januar 2011 til 16 prosent og 14 prosent i desember 2018. Vi vet ikke nøyaktig årsak til denne utviklingen. Både endringer i bruksmønster, sirkulasjonsmønster og infrastruktur kan påvirke sorteringshyppigheten, men vi har ikke oversikt over hvor mye de ulike faktorene har spilt inn. Se også omtale om dette i kapittel 12.2.

Figur 6: Andel av omløpet som er kvalitetssortert/ behandlet av tellesentraler. Prosent. Januar 2011 - desember 2018

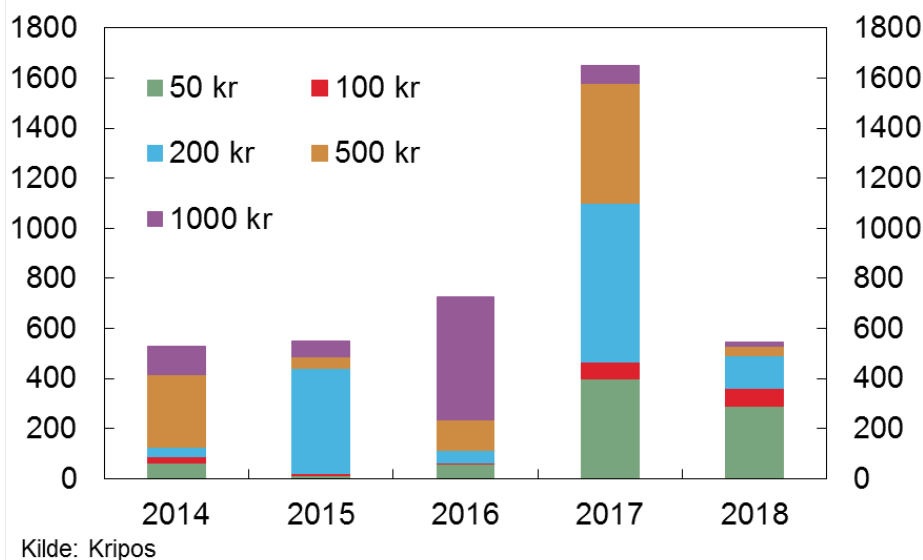
Tallene for 2018 viser at 50- og 1000-kroneseddene i gjennomsnitt blir kvalitetssortert om lag 0,7 ganger pr. år. 500-kroneseddene behandles i gjennomsnitt 1,8 ganger og 200-kroneseddene 2,2 ganger hvert år, mens 100-kroneseddene behandles 1,1 ganger pr. år.

5. Falske sedler

Det blir beslaglagt få falske sedler i Norge sammenlignet med mange andre land. I årene 2009-2016 utgjorde beslaglagte falske sedler i størrelsesorden 500-600 per år. I 2017 da de to første valørene i den nye seddelserien ble gitt ut, var antallet 1 651, noe som var unormalt høyt. Basert på informasjon om andre sentralbankers erfaringer vet vi at det ikke er uvanlig at noen prøver å utnytte den første perioden i forbindelse med et seddelskifte, siden publikum ofte ikke er så godt kjent med de nye sedlene. Kvaliteten på de fleste avdekkede forfalskningene har imidlertid vært dårlige, og de er dermed enkle å avdekke ved å bruke sikkerhetselementene beregnet for publikum.

I 2018 ble det beslaglagt 545 sedler, noe som tilsvarer om lag 5 falske sedler per million sedler i omløp. Antallet synes dermed å være tilbake til et mer normalt nivå. Tilsvarende tall for eurolandene var cirka 25 per million⁶ i 2018.

Figur 7: Antall beslaglagte falske norske sedler.
2014 - 2018

6. Innskudd og uttak av sedler og mynter i Norges Bank

Norges Bank har en grossistrolle i kontantforsyningen og tar derfor ikke del i den løpende sirkulasjonen av kontanter. Bankene gjør innskudd og uttak av sedler og mynter i Norges Bank når de har overskudds- eller underskuddslikviditet, samt innskudd ved innlevering av slitte/defekte og tilbaketrunkne sedler og mynter.

Selv om alle banker kan foreta transaksjoner med Norges Bank enkeltvis, er det i praksis de private depotene driftet av NOKAS og Loomis som gjør innskudd og uttak i Norges Bank på vegne av bankene⁷. Totalt hadde bankene 20 prosent færre seddeltransaksjoner med Norges Bank i 2018 enn i 2017, mens snittbeløpet per transaksjon økte med 23 prosent. Netto inngang av sedler i 2018, dvs. reduksjonen i antall sedler i omløp, var 6,4 mill. stk., jf. figur 8. Basert på samtlige bevegelser gjennom året har det vært netto inngang til Norges Bank av alle seddelvalører, med unntak av 200- kroneseddelen hvor inngang og utgang var like stor.

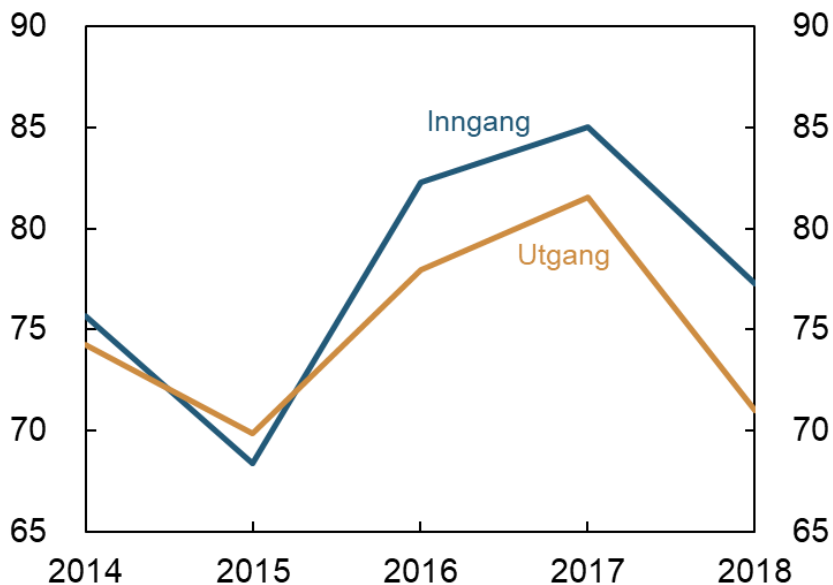
Den markante økningen i innskudd og uttak av sedler fra 2015 til 2016 figur 8 viser, skyldes i første rekke at flere av de private depotene av økonomiske hensyn reduserte sine beholdninger, og dermed hadde behov for å gjøre hyppigere transaksjoner med sentralbankdepotene.

⁶ For eurolandene var det i 2018 om lag 563 000 stk. falske sedler, og over 22 000 millioner stk. sedler i omløp. Kilde: ECB, pressemelding publisert 25. januar 2019.

⁷ Les mer om private depoter i kapittel 8.1.

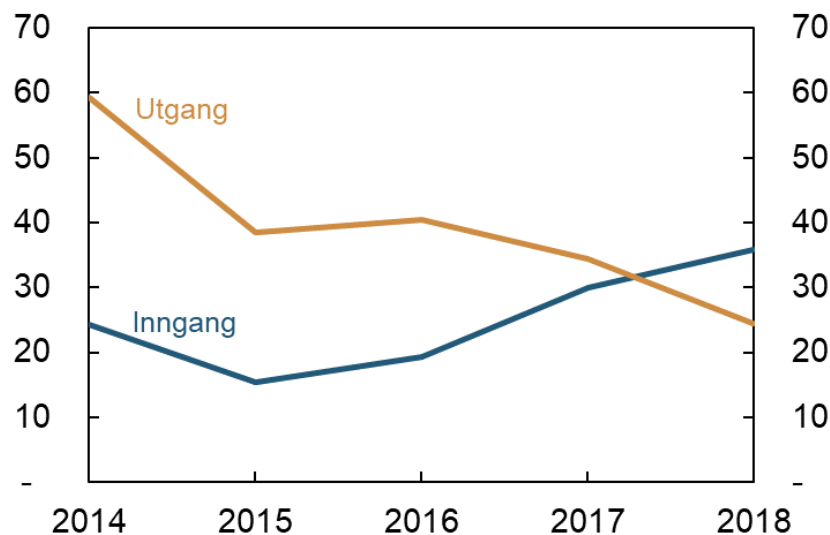
Den kraftige nedgangen i 2018 kan delvis forklares med at tallet for 2017 var preget av stor transaksjonsmengde knyttet til utskifting av 100- og 200-kronesedlene. Utskiftingen av 50- og 500-kronesedlene begynte så seint på året at tallet for 2018 i mindre grad er påvirket av dette.

Figur 8: Inngang og utgang sedler. Millioner stk.
2014 - 2018

Antall mynttransaksjoner var 16 prosent lavere i 2018 enn i 2017. I 2018 har det samlet sett vært en netto inngang på 11,5 millioner mynter, jf. figur 9. Alle myntvalører har netto inngang.

Figur 9: Inngang og utgang mynt. Millioner stk.
2014 - 2018

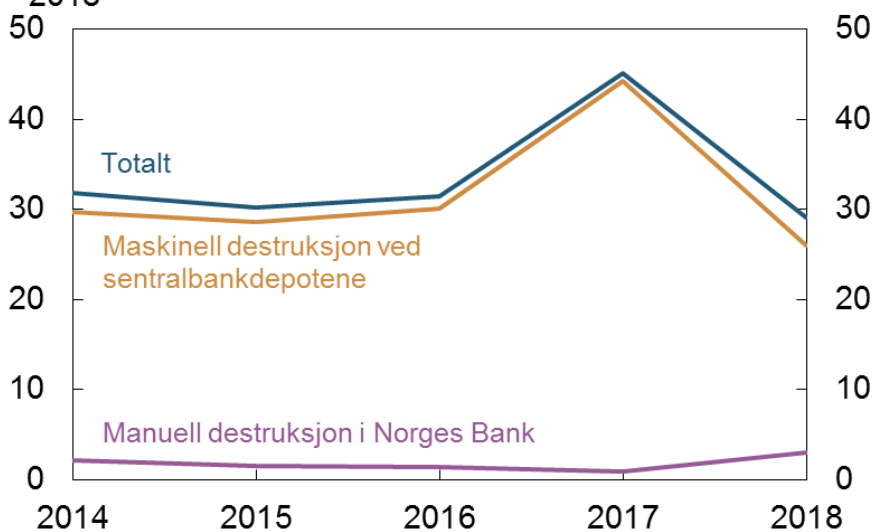

7. Destruksjon av sedler og mynter

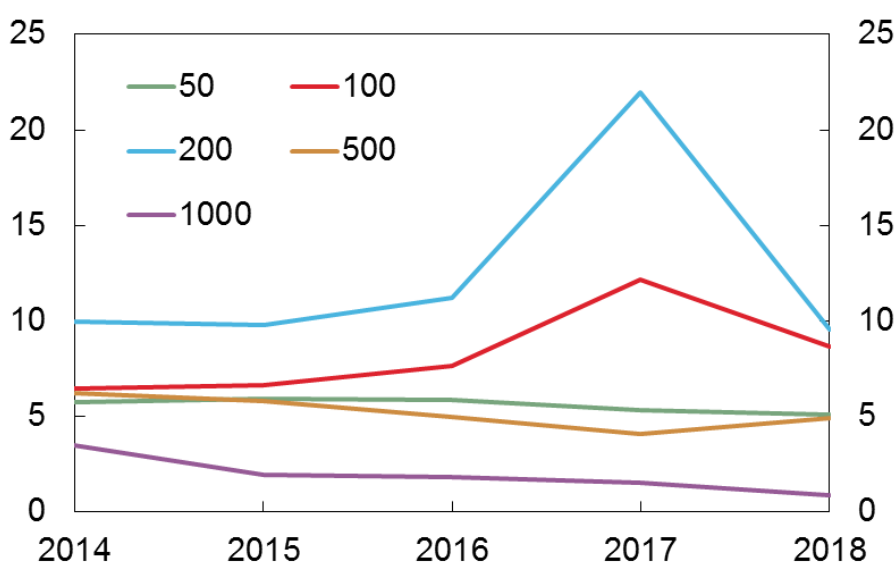
I 2018 ble det destruert om lag 29 millioner sedler som har vært i sirkulasjon, tilsvarende 6,4 milliarder kroner, jf. figur 10. Året før var det tilsvarende tallet 45,1 millioner sedler, tilsvarende 9,4 milliarder kroner. Årsaken til det høye antallet destruerte sedler i 2017 er inngang og destruksjon av utgaven som ble trukket tilbake da ny 100- og 200-kroneseddel ble satt i sirkulasjon våren 2017, jf. figur 11.

Om lag 26 millioner sedler, tilsvarende 90 prosent av seddeldestruksjonen i 2018, ble utført maskinelt ved de fem sentralbankdepotene. De øvrige 10 prosent ble destruert manuelt eller maskinelt i Norges Bank. NOKAS utførte om lag 44 prosent av den samlede destruksjonen.

Figur 10: Totalt destruerte sedler. Millioner stk. 2014 - 2018

Figur 11: Totalt destruerte sedler pr valør. Millioner stk. 2014 - 2018

I tillegg til ovennevnte er det destruert om lag 47,2 millioner sedler av den gamle utgaven (utgave VII), som har utgjort en del av beredskapsbeholdningen og som ikke har vært i sirkulasjon. Dette var 50-, 100- og 200- kronesedler. Sedler som ikke har vært i sirkulasjon destrueres manuelt av Norges Bank.

Det har ikke blitt destruert mynter i 2018.

8. Egen virksomhet

8.1 Innskudd, uttak, destruksjon, veksling

Siden 1. januar 2012 har Norges Bank selv driftet sentralbankdepotet i Oslo. Dette innebærer å håndtere innskudd og uttak fra bankene samt å destruere mottatte, ikke-resirkulerbare (slitte, utgåtte) sedler og mynter.

Publikum kan veksle inn sedler og mynter som ikke lenger er tvungne betalingsmidler hos Norges Bank i Oslo, eller ved de øvrige sentralbankdepotene. I henhold til sentralbankloven er Norges Bank pliktig til å utføre denne tjenesten i 10 år etter at sedlene og myntene blir ugyldige som betalingsmiddel. For tiden gjelder dette 100- og 200-kronesedler av utgave VII (fra 31. mai 2018)⁸, samt 50-øringer utgitt i perioden 1996-2011.

Også etter 10-årsfristen kan publikum mot et saksbehandlingsgebyr på kr 250,- fortsatt få vekslet inn gamle 5- og 10-kronemynter og sedler av utgave IV, V og VI. Ferdig utfylt skjema kan, sammen med pengene, sendes pr. post som verdibrev til Norges Bank eller leveres i resepsjonen ved hovedkontoret i Oslo.

8.2 Ny seddelserie

Arbeidet med å utvikle en ny seddelserie, utgave VIII, ble igangsatt tidlig i 2013. Bakgrunnen var behovet for å øke sikkerheten slik at norske sedler også i fremtiden vil være vanskelig å forfalske. De nye sedlene har nye sikkerhetslementer både for visuell kontroll, og for maskinell kontroll i automater etc.

Etter at de to første valørene ble utgitt i slutten av mai 2017, ble den nye 50- og 500-kroneseddelen satt i sirkulasjon 18. oktober 2018. Hovedmotivet på sedlene er hentet fra hhv. Utvær fyr og Redningsskøyta Stavanger – RS14. Den offisielle lanseringen av sedlene skjedde i Horten hvor både Kystverket og Redningsselskapet var representert.

Den siste valøren i den nye seddelserien, 1000-kroneseddelen, skal etter planen settes i sirkulasjon innen utgangen av 2019.

⁸ Grunnet ny seddelserie, se kapittel 8.2.

På bildet ser du (forsiden av) ny 50- og 500 kroneseddel. Hovedmotivet på 50-kroneseddelen tar utgangspunkt i Utvær fyr i Solund kommune. Hovedmotivet på 500-kroneseddelen er redningsskøyta RS 14 «Stavanger», designet av Norges mest kjente båtbygger og konstruktør Colin Archer. Motivet er designet med utgangspunkt i Redningsselskapets foto, tatt av Robby Madsen. Motivene på sedlene er utformet på bakgrunn av designforslag fra Metric Design og Terje Tønnessen (forsider) og Snøhetta (baksider).

Utsiftingen av de fire første valørene har så langt gått bra, selv om den ikke har gått så raskt som vi hadde håpet. Ved årsskriftet var noe over 80 prosent av omløpet av gamle 200-kronesedler byttet ut. Tilsvarende tall for 100-kroneseddelen var snaut 65 prosent. For 50- og 500-kroneseddelen var andelen på samme tidspunkt henholdsvis om lag 15 prosent og 35 prosent.

Etter hvert som de nye sedlene settes i sirkulasjon, blir de gamle sedlene trukket tilbake. De gamle sedlene vil imidlertid være gyldige og vil kunne brukes på vanlig måte i ett år etter at tilbaketrekking er kunngjort. Gamle 50- og 500-kronesedler kan dermed brukes ved betalinger til og med 18. oktober 2019.

8.3 Minnemynter

Norges Bank utgir jubileums- og minnemynter i gull og sølv med hjemmel i sentralbankloven paragraf 16 og sirkulasjonsmynter med spesialpreg etter sentralbankloven paragraf 13, som er den generelle hjemmelen for utstedelse av sedler og mynter. Det tilligger Kongen å beslutte utgivelse av mynter etter sentralbankloven paragraf 16. Finansdepartementet har delegert beslutningsmyndigheten til Norges Bank.

I 2018 har Norges Bank utgitt en 20-krone sirkulasjonsmynt med spesialpreg for å markere 150-årsjubileet for Den Norske Turistforening (DNT). Lanseringen av mynten fant sted i Oslo Spektrum i forbindelse med DNTs jubileumsarrangement.

Jubileumsmotivet «Kart og kompass» er utformet av billedkunstner Martine Linge og viser et turkart omkranset av grepkanten på et kompass. Som forsidemotiv på mynten benyttes kongeportrettet av Harald V, utformet av Ingrid Austlid Rise, formgiver ved Det Norske Myntverket.

Det er videre arbeidet med å forberede utgivelse av en 20-krone sirkulasjonsmynt med spesialpreg for å markere at det i 2019 er 150 år siden billedhoggeren Gustav Vigeland ble født.

Hovedstyret besluttet 25. april 2018 nye retningslinjer for Norges Banks utgivelse av minnemynter, både jubileums- og minnemynter i edelt metall og sirkulasjonsmynter med spesialpreg. I løpet av året er det startet et arbeid for å etablere en liste over begivenheter i årene 2020-2029 som kan anses å oppfylle kriteriene for minnemyntutgivelser. For å få råd om hvilke begivenheter dette kan være, er det etablert en komite med eksterne medlemmer som har kompetanse på fagfeltene numismatikk, nasjonens historie og konstitusjonelle forhold. Forslag til begivenhetsliste vil bli sendt på høring til relevante miljøer, før Norges Bank beslutter en liste over begivenheter som skal legges til grunn for planleggingen av minnemynter i perioden. Dette er i samsvar med hva som ble gjort for planlegging av utgivelser i perioden 2010-2018. Som tidligere vil endelige beslutninger om utgivelser fattes enkeltvis.

9. Endringer i regelverk

Norges Bank har i 2018 arbeidet med endringer i regelverket for bankenes innlevering av skadet mynt. Stor inngang av mynt som er skadet i forbindelse med avfallshåndtering i ulike land, har utgjort et problem for bankene. Justeringene skal bidra til en bedre balanse mellom bankenes muligheter til å avvise mynt som er så sterkt skadet at de ikke er tvungent betalingsmiddel, og Norges Banks behov for å kunne verifisere at mynt som innløses er ekte. Regelverket implementeres i mars 2019.

Det har for øvrig ikke vært gjort noen endringer i vilkårene for bankenes innskudd og uttak av kontanter i Norges Bank i 2018.